

Kamasznapló

Gyerekeinknek olvastuk Janikovszky Éva könyveit, a *Ha én felnőttnél volnék* meg a *Velem mindig történik valami* című felejthetetlen regény darabkáit máig idézzük. Ezeket az írásokat gyerekeim egy idő után – mert majd minden este olvasni kellett belőlük – kívülről tudták, és ha kihagytunk valamit az olvasott sorok közül, rögvest szóltak, hogy na, ne... Most az ő gyerek-, illetve kamaszkorát kapod kézbe a tizenkét évesen kezdett, tizenhét évesen abbahagyott *Naplójában*. Janikovszky János, az író fia, a kiadó igazgatója tudott a komódról, meg hogy melyik fiók rejti a füzeteket, végül vette a bátorságot, és belenézett. Desifrizta olykor a szöveget – mert Éva gyorsírnit is tanult, és ami szerinte titok volt, azt gyorsírással jegyezte fel. Valamint a kiadóhoz külföldről is érkezett hiányzó füzet, míg végül összeállt a teljes napló, amit aztán Dóka Péter szerkesztett. Jól válogatott fotókkal, rajzokkal, lenyomatokkal kiegészítve.

Majd minden középosztálybeli gyerek-kamasz ír naplót, tegezi, amibe ír, mindenféle csacskságok, osztályzatok, barátok és „ellenségek” felsorolása, tanárok csúfjajzai stb. található benne, és persze gyerekes titkok. Janikovszky naplója se másképp kezdődik: ki az, akit az osztályból kedvel (szeret?), ki az a tanárnő, akit utál (a Szent Erzsébet leánygimnázium igen jó iskola volt Szegeden); mi történt a jégpályán, a zongora-, ill. angolórán.

A háttérinfókból kirajzolódik a háború előtti középosztály ethosza. Mi az, amit egy gyereknek adni kell: nyelvórákra (angolra, ami furcsa, tán angломán volt a család?, hisz mindenki németül tanult, ha épp nem sváb volt, de azért a németóra is benne volt a tanmenetben, Éva esetében *Fräulein* is volt, német nevelőnő, így persze könnyű volt perfektnek lenni németből.) Tudni kell zongorázni, teniszezni, jó tanulónak kell lenni, minden iránt érdeklődőnek kell lenni, aztán jöhetnek a bállok, a randik, a veszekedések. Liberális család volt a Janikovszkyéké, a tizenkét éves lányt nyugodtan elengedik a szegedi korszóra, hogy találkozzon a Gabi nevűvel, majd Ferivel vagy Kornéllal. A folytatás a *Napló* külön fejezete. '44-ben belép a naplóíró életébe Ortutay Gyula és a nagy szerelem. Vele beszélget naplójában, mert a férfi Pesten van. Itt már megmutatkozik Janikovszky tehetsége. Tán a szerelem, a vágy vagy a háborús hangulat hozza ki belőle először az irodalmi csodát.

A gyerek-kamasz jófejű lány volt, a gimiben játszva vette az akadályokat, seperc alatt mindent megtanult, és rohant korcsolyázni, vagy ment a koncertre (az is volt, színház is, meg operett, s komolyzene is). Később, már a negyvenes években, de még érettségi (1944) előtt derül ki, hogy alapos világirodalmi ismeretekkel rendelkezik, nem csak Bernard Shaw-t, Anatole France-ot és Dosztojevszkijt idézi, a magyar irodalom

Adyától Madáchon át Máraiig a kis-
ujjában van. De tudott Gauguinról,
az impresszionistákról, Fricstay Fe-
rencről (a karmesterről) – nem foly-
tatom. Kamaszként már komplett
kultúrlény volt, és írótanonc.

Ezek nemcsak egy félig vagy egé-
szen felnőtt lány élettényei, hanem
érdekes szociológiai információk
az akkori, rég felejtett, vidéki kö-
zéposztályi életforma alakulásáról.
Ötnél több szobás lakásuk volt, cse-
lédség, nevelőnő, üzlet, pénz, kaja,
csodás ruha nem volt gond. És kul-
túra, hetente színház vagy koncert,
felolvasóest, ha más nem adódott.
De nemcsak a család életformájá-
ba pillanthatunk bele, hanem abba
a nyüzsgő életbe is, ami a korabeli
Szegedet jellemezte a kora negy-
venes évek kultúrájával. A napló
például lelkesedik Ladányi Feren-
cért, aki ott játszott a város Nem-
zeti Színházában, majd elkerült
Szolnokra – de Éva, a kamaszlány
ismerte, megvárta a színház előtt,
beszért vele. A kultúra személyes
kontaktust jelentett a magasabb
rendű világgal.

Az egyik fejezetben lehet olvasni
arról, hogy – már 1940 után – ellá-
togatnak a visszacsatolt Újvidékre,
konflisba ülnek, de a nagy hazafelé
harmadosztályon szeretne utazni,
pedig annyi a pénze, mint a pelyva
(végül másodosztályú jegyet vesz...)
A félévben, év végén kiosztott bizo-
nyítvány fotója is szerepel a könyv-
ben, benne az osztálynévsorral.
Minden gyerek neve mellett ott áll
a vallási hovatartozás, köztük négy-
öt zsidó származású neve is. Amit
tehát tudott az osztály, a tanár, és
később a hatóság is.

A lány zsúrokra jár, megsértődik,
ha barátnője nem hívja meg. Joggal,

mert egy-egy ilyen találkán legalább
tíz-tizenkét fiú és ugyanannyi lány
jön össze: erős a társasági élet. Nagy
élet van a háború előtti Szegeden,
a szülők is összejárnak. Éva szüle-
inek üzlete is találkahely, a vevők
egymástól tanulják el, hogyan kell
intelligens és művelt gyereket ne-
velni. A középosztály. Voltaképp a
társadalmi háttérrajz is izgalmas
a dokumentumokban. Miközben a
napló tényei mögött olykor felcsillan
az írói tehetség.

Éves bontásban kapjuk a napló fe-
jezeteit. Itt van például az 1941-es év,
valamikor húsvét táján járunk. Olva-
som: Erdély (egy részét) visszacsatol-
ják, „Csatlakoztunk a hátromhatalmi
egyezményhez. Barátságai szerződést
kötünk Jugoszláviával. Csáky kül-
ügyminiszter meghal. A jugoszláv
kormányt lemondatták, forradalmi
hangulat. Teleki Pál miniszterelnök
öngyilkos lesz. Fejetlenség az egész
országban.” Röviden ennyi. A német
csapatok átvonulnak Magyarorszá-
gon. Ennek köszönhetjük a „premi-
ert”, a „bemutatót” a háborúból. Te-
leki Pál öngyilkossága is benne van
a naplóban, fejetlenség lett úrrá az
országban. De a tizenöt éves napló-
írónak mégis szemet szúr a tragikus
tény. Igaz, a szövegből az is kivilág-
lik, hogy a közvélemény jobban örült
a Délvidék és Erdély visszacsatolásá-
nak, mintsem lereagálta volna a mi-
niszterelnök tragikus gesztusának
jelentőségét.

Így aztán a háborúról kevés szó
esik, a kormányzóról se, az orosz
hadjáratról se tudunk meg semmit,
persze a kamasznapló személyekre
fókuszál, nem dolgozza a történelem-
mel foglalkozni. Mondjuk azt meg-
említi, hogy sárga csillagos barátnő-
ivel tartja a kapcsolatot, ami abban

az időben nem volt divatos gesztus. Így aztán olykor mégis beszivárog a lapokra a nagy történelem családi vonatkozása s vele a kor rémsége is. Ilyen például az az apró részlet, amikor nagyanyját elviszik a csendőrök (1944): „Most ment el a Laci, éjjel fél 11 van, ma viszik el Nagymamáékat, talán éppen most, marhakocsikban, nem tudom, hova. Úgy keringenek fejemben a fogalmak, képek, szavak, mondd, te is ilyen hangulatban vagy?” (A levél-napló megszólítottja a kedves Ortutay Gyula, a nagy szerelem.)

A kamasz-felnőtt lány naplója személyes, titkos, helyenként megcsillan benne a későbbi író fénye. 1944-ben írja: „És majd egyszer valami megjegyzést fogok tenni az unokám szabados viselkedésére, és akkor ő dühösen a fejemhez vágja: »Ugyan, nagymama, hát te sose voltál 18 éves korodban szerelmes?«, és becsapja az ajtót. És akkor én ott maradok egyedül a hintaszékben, és azt motyogom, hogy »...de igen, voltam«, és öregesen pislogok. De kire fogok ekkor gondolni, Uramisten, kire? Ki marad meg 80 éves koromra? Ki lesz a legerősebb, ki lesz az a felmagasztosult, idealizált valaki, akire mint szerelemre gondolok nagymama koromban?! Te lennél? Azt hiszem, igen, csak az a kérdés, hogy rólad nem mesélhetek...” Hát igen, ez a *Napló* legszebb, legmélyebb, érzelmileg-értelmileg legmarkánsabb fejezete, levélformában írott *Napló*, el nem küldött levelekkel. Ortutay mellett nagy csodálkozásomra futólag említi Radnóti Miklós nevét is, hát persze, a „Szegedi fiatalok”...

'44-ben ér véget a *Napló*, amikor elzúgnak a szövetséges bombázók Pest felé, a korábban a lány körött

lebzselő fiúk akkor már katonák, mennek az egyre közeledő frontra, a család reszket a jövőtől. A naplói meg szerelmes, de irodalmi módon, csodálkozom is rajta, hogy tizenévesen ilyen emelkedett stílusban tudja kifejezni érzelmeit a távol lévőnek, ill. a közel lévőnek, azaz *Naplójának*. Mert a tizenhat évvel idősebb Ortutay Gyula az idő tájt már nő, ismert tudós meg közéleti szereplő, Éva pedig éppen érettségizik, és knapp tizennyolc. (Jó volna tudni, miképp fogadta a híres politikus-néprajztudós e szenvedélyt, terjedelmes naplója azonban nem tér ki e szerelemre.) A szerelmes lány gondolatfutamai magukkal ragadnak, nem gondolunk ilyen prózai dolgokra, csak arra, hogy szegény szuperművelt lány mit szenvedhetett abban az időben. (Szovjet katona állt a ház előtt, és mindig igazoltatta... – ennyi ostromtöredékről szerzünk tudomást.) Így lett felnőtt írózseni az egykori kamaszlány.

A kor és a szegedi polgári lét szociológiai hátterére lassan fordul rá a *Napló*, nem várhatunk többet, hiszen tizenkét évesen kezdte írni. De amikor bekeményedik a történelem, meg hevül benne az érett nő, izgalmas lesz a szöveg, értem én, miért kellett ezt a *Naplót* minden gyerek-sége ellenére közreadni: *nevelődési regény* ez a dokumentum a háborúig, az ostromig, néhányunk gyermekkoráig.

Janikovszky Éva: *Naplóm, 1938–1944*, Szerkesztette: **Dóka Péter**, Budapest, 2020, Móra Könyvkiadó. 199 oldal, 2999 forint.